

Osmanlı Dönemi

- *Asar-ı Atika Nizamnamesi
1868/1869
- *İkinci Asar-ı Atika Nizamnamesi 1874
- *9 Şubat Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi 1884
- *Müze-i Hümayun Nizamnamesi 1889
- *Son Asar-ı Atika Nizamnamesi 1906
- *Muhafaza-ı Abidat Nizamnamesi 1912

Cumhuriyet Dönemi

- *1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu
1973
- *2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 1983

1869 tarihli Asar-ı Âtika Nizamnamesinde taşınmaz eski eserlerle ilgili bir hüküm yoktur.

EĞİTİM AMAÇLI KULLANIM İÇİNDİR
İBRAHİM TUNÇ SİPAHİ

Eski Eser'in ne olduğuna dair bir tanımı yapılmamıştır.

Nizamname'nin 1. Maddesinde: Osmanlı arazisi içinde araştırma (kazı) yapmanın izne tabii olduğu hususu hükme bağlamıştır. Buna göre, kazı yapmak isteyenler Maarif Nezareti'ne başvurarak izin almak zorundadırlar.

2. Maddede, “Devletçe sakınca görülmeyip de kendilerine izin verilenler araştırma yapıp ortaya çıkaracakları eserleri başka devletlerin ülkelerine nakledemeyecekler ve talep edilirse hükümete satabileceklerdir” ibaresine yer verilmiş, böylelikle yurt dışına eser çıkarılmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte yurt içinde Eski Eser ticareti serbest bırakılmıştır.

3. Maddede, “Bir adamın mülkü içinde çıkan eski eserler kendisinin malı olacaktır”, ifadesi yer almış, Eski Eserler üzerinde özel mülkiyete izin verilerek devlet mülkiyeti tesis edilmemiş, devlet malı niteliği henüz oluşturulmamıştır.

4. Maddede, bulunan her türden sikkenin 2. Madde hükümlerine tabii olmadığı belirtilmiş bu yolla sikkelerin yurt dışına kaçırılması ile ilgili bir yaptırımın olmadığı ortaya konmuştur.

5. Maddede, Eski Eser arama ruhsatınının yalnızca yer altındaki eselere ilişkin olduğu

hükme bağlanmıştır. Toprak üstünde, açıkta bulunan Eski Eserler ve bunların müstemilatı ya da teferruatından olan diğer tüm şeylerin sökülmesine ya da kazılmasına izin verilemeyeceği, bu türden uygulamaların cezaya tabi olacağı yine bu maddede belirtilmiştir.

6. Maddede, “Osmanlı topraklarında eski eser aramak isteyen yabancı bir devlete, bu

konuda izin ancak Padişah tarafından verilecektir” denilmiştir.

Nizamname'nin 7. ve son maddesinde ise, Eski Eser arama ve çıkarma ile ilgili deneyimi ve bilgisi olup, bunu Maarif Nezareti'ne kanıtlayabilenlere masraf ve ücretleri

devlet hazinesi tarafından karşılanmak üzere resmi izin ve memuriyet verileceği, bu hususta söz Nezaret'e başvurularınının yeterli olacağı ifade edilmiştir.

Görüldüğü üzere, hazırlanma amacına uygunluk teşkil eden bu Nizamname çoğunlukla Eski Eser arama izni üzerine yoğunlaşmıştır, yetersiz ve kapsamı dar bir kanun çalışmasıdır. Bununla birlikte ilk yasal düzenleme olması hasebiyle önemli bir gelişme sağlamıştır.

Dethier döneminde yürürlüğe sokulan 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde 36 madde bulunmaktadır ve bunlardan üç tanesi taşınmaz eserlerle ilgilidir.

Nizamnamede 1. ve 2. maddelerin dışında kalan diğer maddeler kazıyla ilgilidir.

3. maddeye göre; kazıdan çıkarılan eserlerin üçte biri devlete, üçte biri hafire ve üçte biri de toprak sahibine kalıyordu. Kazıyı yapan kişi hakkına düşen pay üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabiliyor, yurtdışına çıkarabiliyordu.

6. maddesi bazı binaların gerektiğinde muhafızlarla korunabileceği, 14.. maddesi mabetler, tekkeler, medreseler, kabirler ve su yollarında kazı yapılamayacağı, 35. maddesi ise eski eser binaları yıkanların cezalandırılacağına dairdir

Osman Hamdi Bey'in hazırladığı 1884 tarihli Asar-ı Atîka Nizamnamesinin 4. maddesinde şahıs ve cemaatlerin mülklerindeki eski eserleri yıkamayacakları, devletin bu binaların aslî halini devam ettirmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir.

5. madde ile eski eser binaların tahrip edilemeyeceği, yakınlarında taş ocağı açılmayacağı, depo olarak kullanılmayacağı hükme bağlanmıştır.

Tabiatıyla bu maddelerle Osmanlı coğrafyasındaki binlerce eski eserin korunması imkânsızdı.

Diğer taraftan bu binalardan hangilerinin kastedildiği belirsiz olduğu gibi sayıları da bilinmiyordu.

Burada 1869 Nizamnamesine göre bir geri adım atıldığını görmekteyiz. 1869'da sikke hariç yurtdışına eser çıkarılması yasakken, 1874'te bunun önünün açıldığı ortadadır.

Değişikliğe neyin sebep olduğu tartışma konusu olmakla beraber, Avrupa devletlerinin baskıları ve idarecilerin basiretsizliği buna neden olmuştur.

İlk nizamnamelerin uygulanması sonucu elde edilen deneyimler, arkeolojik kazıların artması, meslek adamlarının yetişmeye başlaması, yeni bir yasal düzenleme yapılmasını zorunlu kılan nedenler arasında yer almaktaydı.

Osman Hamdi Bey, 1884 nizamnamesinin uygulanmasında görülen bazı eksiklikler üzerine mevcut nizamnamenin ana esaslarına dokunmadan, bazı ifadeleri daha açık bir şekilde belirterek 24 Nisan 1906 tarihinde son Asar-ı Atika nizamnamesini yürürlüğe soktu.

23 Nisan 1906 yılında çıkarılan bu son nizamname Cumhuriyet döneminde de kullanılmış ve 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

**Asâr-ı Atika Nizamnamesi, 6 ana bölüm
ve 1 “Ahkam’-ı Mütferrika”
bölümünden oluşmaktaydı.**

EĞİTİM AMAÇLI KULLANIM İÇİNDİR
İBRAHİM TUNÇ SİPAHİ

Asar-ı Atika Nizamnamesi 1324 (1906):

Son Asar-ı Atika Nizamnamesi, dört ana bölümde toplanan 35 maddeden oluşur.

İlk bölüm, yönetim biçimine ilişkindir. Buna göre, müzeyi yöneten 'Müze-i Hümayunlar Müdüriyet-i Umumiyesi' eski eserlerle ilgili hizmetlerden de sorumludur ve 'Maarif Nezareti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlı olarak çalışacaktır.

İllerde ise aynı görev 'Maarif Müdürleri'ne verilmiştir. İkinci bölüm eski eser bulunan alanlar ile bu alanlardaki eski eserlerin kullanım biçimlerine ilişkin kuralları getirir. Buna göre, bilinen ya da ileride çıkacak tüm eserler ve anıtlar Devlet'in malıdır (m.4). Eski milletlerin güzel sanatlar, bilim, edebiyat, din ve gelenekle ilgili her türlü ürünü eski eser olarak tanımlanmakta ve bu eserlerin ayrıntılı bir dökümü yapılmaktadır (m.5).

Üçüncü bölüm, taşınmaz eski eserlerle ilgili hükümler içerir.

Nizamname'nin bundan sonraki üç bölümü, taşınır eski eserler, ve kazılarla ilgilidir.

Özellikle kazıların nasıl yürütüleceği ve kazıdan çıkan eserlere uygulanacak hükümler oldukça ayrıntılı olarak verilmektedir.

Nizamnamenin genel bir değerlendirilmesi yapıldığında, hemen tüm maddelerinin ağırlıklı olarak arkeolojik nitelikli alan ve eserlerle ilgili olduğu görülür.

Diğer nizamnamelerde de izlediğimiz bu temel yaklaşım, Osmanlı yönetiminin henüz kendi dönemi yapılarına (özellikle kullanımı devam etmekte olanlara) yönelik bir koruma/kullanma programına tam olarak sahip olmadığını göstermektedir.

Beşinci Madde'de, eski eserlerin ayrıntılı dökümü yapılırken, cami, han, hamam ve kümbetlerin de adları geçmekteyse de, diğer maddelerdeki koruma ağırlılığının, arkeolojik nitelikli alan, yapı ve eşyalara verildiği görülmektedir.

Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi 1328 (1912):

Bu nizamname, AAN' (Asar-ı Atika Nizamnamesi) ni taşınmazlar yönünden destekleyen ve yer yer tekrar eden bir düzenlemedir.

Örneğin birinci madde, tüm eski kale, burç ve kasaba surları ile, hangi döneme ait olursa olsun tüm eserlerin AAN'nin beşinci maddesine göre eski eser sayıldığını bir kez daha vurgulamaktadır.

Aynı husus, eski eserin tahrip edilemeyeceğine ilişkin ikinci madde için de geçerlidir. Buna karşın bu belgede, AAN'de yer almayan ve doğrudan korumayı ilgilendiren iki konu bulunmaktadır.

Bunlardan ilkinde göre, Hükümet, herhangi bir eski eserin ya da kale ve surların yıkılmasını isterse, Maarif Müdürü'nün başkanlığında, İdare ve Askeriye'den birer memur, Nafia (Bayındırlık) ve Belediye mühendisleri ile yerel Müze Memuru'ndan oluşan bir kurul oluşturulur. Bu kurulun hazırlayacağı rapor, kroki

ve fotoğraflar 'Maarif Nezareti'ne gönderilir. Nezaret, Müzeler Umum Müdürlüğü'nün de görüşünü alarak kararını verir.

İkinci konu ise eski eserin durumu ile ilgilidir. Buna göre bir yapının durumunun tehlikeli olması nedeniyle, biraz önce tanımlanan süreç için zaman yoksa, yerel mühendisler ya da diğer ilgililerin denetiminde eser yıkılarak tehlike ortadan kaldırılır.

Ancak, yıkım sırasında taş ve sıva üzerindeki süslemeler ayrılmaya çalışılır ve daha sonra İstanbul Müzesi'ne verilir.